

Oxunun xüsusiyyətləri

Tədqiqatlar göstərir ki, oxu savadına yiyələnmək mürəkkəb prosesdir. Bu prosesin müvəffəqiyyətlə keçməsi üçün aşağıdakılar vacibdir: 1. Sözlərdəki səsləri fərqləndirmək; 2. Təkcə hərfləri deyil, səsi də qavramağı öyrənmək, hərf birləşməsinə görmək və ona uyğun lazımi səsin tələffüzünü dəyişmək: (na-na), (ru-ru), (li-li); 3. Sözdəki səsləri bütöv şəkildə tələffüz etmək; 4. Sözü tanış olan hər hansı əşya, hərəkət, əlamətin ifadəsi kimi başa düşmək. Göründüyü kimi, oxu texnikası eşitməyə, görməyə, tələffüzə, təhlilə, sözün mənasına əsaslanan bir prosesdir. Oxumağa yeni başlayan şagirdin oxu texnikası təcrübəli oxucununkundan fərqlənir. Çünki təcrübəli oxucunun görmə sahəsi, daha konkret desək, "oxu sahəsi" geniş olur. Onlar oxu zamanı gözlərini sətir boyu gəzdirərək yalnız bir neçə dəfə fasilə edirlər. Mətn asan olduqda isə fasilələr azalır, görmə sahəsinə daxil olan hərflərin sayı artır. Bəzən sürət o qədər çox olur ki, insan oxuduğunun məzmununu dərk edə bilmir. Şagirdlər isə bəzən nəinki hərfləri, hətta hecaları da birləşdirməkdə çətinlik çəkir, sözün mənasını tam anlaya bilmirlər. Bu halda şagird "Nailə" sözünü oxuyur, ancaq oxuduğu sözü deyə bilmir. Oxu texnikasının formalaşdırılmasında eşidərək qavramanın inkişaf etdirilməsinin əhəmiyyəti böyükdür. Çünki səsləri yaxşı fərqləndirə bilməyən uşaq, görmə qavrayışı mükəmməl inkişaf etsə də, sadə sözləri oxumaqda çətinlik çəkir. Fonetik eşitməyə, səsin təhlili vərdişlərinə lazımınca yiyələnməmiş uşaqların oxusu nöqsanlı olur və müstəqil işləyə bilmirlər. Ona görə də oxu prosesində fonetik təhlilə geniş yer vermək lazımdır. Hərflərlə tanış olmazdan əvvəl uşaqlarda danışıq cümlələrə ayırmaq, cümlə qurmaq, cümlələri sözlərə ayırmaq, cümlədə sözlərin sayını və sırasını, sözlərdə hecaların sayını və sırasını müəyyənləşdirmək bacarıqları formalaşır. Oxunun səmərəliliyini artırmaq üçün şagirdlərə həm də sait və samit səsləri xarakterik cəhətlərinə görə fərqləndirməyi öyrətmək vacibdir. Oxuya xas olan bir neçə xüsusiyyətə nəzər salaq: 6 1. Reqressiya Reqressiya oxunulan hissəni yenidən oxumaq məqsədilə gözlərin geri hərəkətidir. Bu hal oxucular arasında geniş yayılmışdır. Belə ki, bəzi oxucular oxuduqlarından əmin olmaq üçün özləri də hiss etmədən mətni iki dəfə oxuyurlar. Ləng oxuda həcmi 100 sözdən ibarət olan mətn üçün reqressiyaların sayı 10-15 dəfəyə çatır. Aydın ki, gözlərin belə tez-tez geriyyə hərəkəti oxunun sürətini azaldır. Əksər insanlar həm çətin, həm də asan mətnləri eyni sürətlə oxuyurlar. Amerikalı tədqiqatçılar oxunun məhz bu xüsusiyyətini təhlil edərək yazırdılar: "Əksər insanlar neft-yağ materiallarının rüb hesabını da, elmi jurnaldakı yeni avtomobil mühərriki barədə məqaləni də, bədii mətni-A.Heylinin "Çarxlar" romanını da eyni sürətlə oxuyurlar. Halbuki sadəcə yekun rəqəmləri görmək üçün hesabata nəzər salmaq kifayətdir, elmi mətn oxumaq isə bədii mətn kimi xüsusi yanaşma tələb edir". Buradan belə nəticə çıxır ki, oxunun sürəti və texnikası, hər şeydən əvvəl, oxucunun qarşısına qoyduğu məsələ və məqsədlərdən asılı olmalıdır. Məhz əqli fəaliyyətin avtomatizm kimi müvafiq proqramının təkmilləşməsi, lazım olan anda ondan istifadə etmək bacarığı sürətlə oxumaq qabiliyyətini təyin edir. Necə reqressiyalarsız oxumaq olar? Qaydalar: Ən çətin mətni də yalnız bir dəfə oxumaq və gözlərin qayıdışına

(reqressiyalara) icazə verməmək lazımdır. Ancaq oxu başa çatdıqdan və mətnin mənası başa düşüldükdən sonra, zəruri olarsa, mətni bir daha oxumaq olar. Bu, oxunuzun əsas qaydası olmalıdır. Mətn nə qədər çətin olursa-olsun, gözləriniz yalnız irəli getməli, heç bir geri qayıdışa yol verilməməlidir. Biz hələ tələsmirik, məqsədimiz düzgün oxumağı öyrənməkdir. Bu yolda ilk addım reqressiyaların tamamilə aradan qaldırılmasıdır. Məlumdur ki, xeyli mürəkkəb kitablar var ki, onları bir neçə dəfə oxumağa ehtiyac duyulur. Ancaq buna baxmayaraq, hətta bu cür kitabları da birinci dəfə reqressiyalarsız oxumaq lazımdır. Lakin bütün hallarda təkrar oxumazdan əvvəl oxunulan hissənin mənasını başa düşməyə səy göstərmək gərəkdir. Əksər oxucular isə mətnin bir abzasını ya düşünmədən oxuyur, ya da oxu zamanı başqa şeylər haqqında düşündükləri üçün heç nə anlamırlar. Ona görə də yenidən və dəfələrlə 7 oxuduqları hissəyə qayıdır və mətni sonacan bu cür oxuyurlar. Belə oxu isə səmərəli olmur. Bu zaman həm oxu sürəti ləngiyir (təkrar oxuya 2-3 dəfə çox vaxt sərf olunur), həm də oxuyub anlamamanın və yadda saxlamanın keyfiyyəti aşağı düşür. Məlumdur ki, bütün mətnlər məntiqi ardıcılığa əsasən qurulur. Belə çoxsaylı geri qayıdışlar isə mətnin məzmununun “karkasını” dağıdır, fikirdə xaos, qarışıqlıq yaradır. Belə ki, oxunulan hissəyə yenidən geri qayıtdıqda dərhal ondan əvvəlki hissə unudulur (əməli yaddaşdan silinir). Bundan əlavə, adətən, oxuya davam etdikdə (başə düşülməsə belə) sonrakı hissədə (məsələn, növbəti sətirlərdə, abzasda, səhifədə) mətnin anlaşılmayan yerləri də aydınlaşır.

2. Oxunun inteqral alqoritmi Təcrübələr göstərir ki, çox sadə bir üsuldan – inteqral alqoritmədən istifadə etməklə oxu sürətini və mənimsəməni iki dəfə artırmaq olar. Mətni oxuyarkən onu bu cür hissələrə ayırmaq tövsiyə edilir: 1. Mətnin adı, müəllifi, çap məlumatları; 2. Problem; 3. Faktlar; 4. Fikri ifadə xüsusiyyətləri; 5. Müəllifə suallar və tənqid; 6. Mətnin yeniliyi və praktik istifadə imkanları

3. Artikulyasiya Dodaqların, dilin və digər tələffüz orqanlarının oxu zamanı hərəkəti özlüyündə oxunun sürətini azaldır. Əslində tələffüz orqanları daim gizli hərəkətdə olurlar. Artikulyatorların bu mikrohərəkətlərinin intensivliyi, hər şeydən əvvəl, oxunun inkişaf səviyyəsindən və mətnin çətinliyindən asılıdır. Məlumdur ki, sözləri tələffüz etmək vərdişi oxucuların əksəriyyətinə xas əlamətdir və oxumağı öyrənərkən formalaşır. Uşaq əvvəlcə sözləri hərf-hərf, sonra heca-heca, nəhayət, bütöv şəkildə səsləndirir. Nəticədə, görünən və tələffüz olunan söz arasında möhkəm reflektor əlaqə yaranır. Beləliklə, mətni əvvəlcə ucadan, sonra pıçilti ilə, sonra isə “ürəyində oxumaq” vərdişi formalaşır.

4. Dar görüş sahəsi 8 Görüş sahəsi dedikdə, mətnə bir dəfə nəzər yetirməklə gözlərin qavradığı hissə başə düşülür. Ənənəvi oxuda görüş sahəsi çox dar olur. Hərf, söz, ən yaxşı halda isə iki-üç söz qavranılır. Görüş sahəsi nə qədər genişdirsə, gözün hər dayanmasında bir o qədər çox informasiya qavranılır və bu cür dayanmaların sayı azaldıqca isə oxu sürəti artır. Sürətli oxumağı bacaran adam nəzərini bir dəfə saxlamaqla iki-üç sözü deyil, bütöv bir sətiri, cümləni, bəzən isə abzası qavraya bilir.

5. Diqqətlilik Diqqət oxu prosesinin katalizatorudur. Yavaş sürətlə oxuduqda diqqət digər düşüncələrə, kənara yayınır və mətnə maraq azalır. Mətnin əksər hissəsi mexaniki oxunduğu üçün mənası dərk olunmur. Belə oxucu diqqətinin yayındığını hiss edən kimi çox vaxt həmin hissəni yenidən oxumağa məcbur olur.